

Per Simonsson är ekolog och anställdes vid SCA Skog i början av 1990-talet för att öka företagets kompetens inom ämnet naturvård. Han blev därmed något av en pionjär i skogsbruket inom detta område och har starkt bidragit till att omsätta principerna för det miljöanpassade skogsbruket i praktiken.

Under 2014 lade han fram studien *Retention forestry in Sweden: driving forces, debate and implementation 1968–2003*, som han gjort med stöd av Lena Gustafsson och Lars Östlund, naturvårdsprofessor respektive professor i skogshistoria vid SLU. Studien är publicerad i den vetenskapliga tidskriften *Scandinavian Journal of Forest research* och analyserar den debatt och de drivkrafter som ledde fram till det naturanpassade skogsbruk som idag är regel i Sverige. Studien finns på nätet och hittas enklast genom att googla dess titel.

Skogsdebatten och drivkrafterna bakom dagens naturhänsyn

Idag tar svenska skogsägare rutinmässigt olika typer av naturhänsyn. I samband med avverkning lämnas enstaka träd, trädgrupper, hänsynskrävande biotoper och kantzoner mot vattendrag och våtmarker. På så sätt skapar man förutsättningar för hänsynskrävande arter att kunna överleva i den nya skogen. Att det inte alltid varit så, konstaterar SCA-ekologen Per Simonsson i den här artikeln.

Jag kom in i skogsbruket i en mycket stormig period med intensiv debatt om skogsbruket och den påverkan det hade på den biologiska mångfalden. Det var en debatt som också nådde utanför Sveriges gränser vilket påskyndade arbetet med de certifieringar som kom i slutet av 1990-talet.

Efter att under drygt 20 år ha varit med om att införa allt mer naturanpassade metoder, började jag intressera mig för vilka drivkrafter som låg bakom den här utvecklingen. Inte minst också att följa hur debatten gick. Det gjorde jag genom att mycket noga granska i storleksordningen 900 artiklar, ledare och debattinlägg i tidskrifterna *Skogen* och *Sveriges natur* mellan 1968 och 2003.

I slutet på 60-talet framstod inte kalavverkningar som kontroversiella. Istället dominerades skogsdebatten av den då omfattande igenplanteringen med gran på tidigare odlad mark, vilket ansågs förmörka landsbygden.

I början av 1970-talet vidgades debatten genom de massiva protesterna mot flygbesprutningar av lövsly. Kritiken kom snart att omfatta också andra skogsbruksåtgärder som skogsgödsling, hyggesplöjning, DDT-användning och plantering av främmande trädslag. Även trakthyggesbruk som metod började ifrågasättas. Kritiken kom inte bara från miljörörelsen utan även från en bred allmänhet och från journalister. Till exempel krävde Åsa Moberg i *Aftonbladet* att man skulle lagstifta mot kalhyggen.

Björk och andra lövträd var i hög grad oönskade av de svenska massa- och pappersindustrierna ända in på 1980-talet. Följaktligen gjorde skogsbruket vad det kunde för att minska mängden lövträd i skogarna. I tidens anda gjorde man det så rationellt som möjligt genom att bespruta hyggerna med så kallade fenoxisyror. Att det inte sällan skedde med hjälp av flygplan väckte enorma protester. Vid samma tid använde USA i Vietnamkriget samma metod för att "avlöva" stora arealer skog, vilket bidrog till att ytterligare öka protesternas styrka. Foto: Leif Öster.

ÅR 1973 KOM DET UT flera böcker i ämnet. Fältbiologerna gav ut *Skogsbruk och ekologi*, Naturskyddsföreningens årsbok hade temat *Skogsbruk och natur* och Naturvårdsverket publicerade skriften *Skogsbruket och naturvården*.

Skogsnäringen svårt att både förstå och ta till sig den hårda kritiken från allmänheten och miljörörelsen. Man ansåg sig felaktigt kritiserad när man pekades ut som en *allvarlig miljöfara* eller blev beskyllda för *vandalism*. Skogsbrukets vanligaste argument i debatten om trakthyggesbruk var:

– Kalavverkning är ekologiskt riktigt för

då efterliknar man skogsbränder, som ju är en naturlig störning.

- Vi skogsmän har valt vårt yrke för att vi är naturintresserade, lita på att det vi gör är rätt för naturen.
- Skogsbruket är så viktigt för Sveriges ekonomi, så därför måste vi kalavverka.
- Skogsbruk är de facto naturvård. Avverkningar av överåriga och långsamväxande skogar med döda träd som istället ersätts med växtliga och friska planteringar är i själva verket ett aktivt naturvårdsarbete.

möten för journalister och förklara skogsbrukets arbetssätt. Det gavs också ut många skrifter som beskrev skogsbrukets metoder.

En viss självkritik framkommer emellertid även från skogsbrukets sida då man framhöll att kalhyggena nog borde kunna göras mindre och mer estetiskt tilltalande. Exempel på det sistnämnda är följande debattinlägg från en jägmästare:

– *Låt skogen stå kvar där produktionen är låg. Det är ändå ett trevligt avbrott i ett kal-lagt landskap.*

Vid den här tiden börjar också olika skogsföretag anta olika former av miljövårdsprogram. Domänverket anger bland annat att *hänsyn till landskap och viltmiljö kan påkalla att skog, trädgrupper och enstaka träd på mossar, berg eller andra impediment bevaras samt att vid kalavverkning hyggena läggs ut så att landskapsbilden störs så lite som möjligt.*

Kalhyggesutredningen

Den omfattande kritiken mot kalhyggen innebar att dessa började ifrågasättas även från politiskt håll. Det ledde till att jordbruksdepartementet tillsatte en arbetsgrupp med uppgift att utreda kalhyggenas inverkan på miljön. Utredningen kom med sitt betänkande 1974 och klargjorde tydligt att trakthyggeskogsbruk är den lämpligaste skogsbruksmetoden. Den gav också förslag på olika former av naturhänsyn som att till exempel *lämna kvar träd eller trädgrupper för att bryta monotonin i ensartade landskap eller för att undvika hack i horisontlinjen*. Den naturhänsyn man föreslog var dock främst estetiskt betingad. Men man rekommenderade också att boträd samt torra träd för fågellivet skulle lämnas. Vidare föreslogs att en allmän aktsamhetsregel om naturhänsyn skulle införas i skogsvårdslagen. Förslagen antogs av riksdagen och innebar att skogsvårdslagen ändrades från och med den 1 juli 1975. I lagens portalparagraf skrevs in att *hänsyn skall tas till naturvårdens intressen*. Vidare infördes anmälningsplikt för hyggen större än 0,5 hektar.

Under 1970-talet utvecklades olika former av hänsyn, framför allt för att göra hyggena

mer estetiskt tilltalande. Forskning påbörjades om hur människor uppfattade kalhyggen. Ett resultat var att man med enkla åtgärder, som att lämna fröträd och göra hyggena mindre kunde göra dem *mindre avskräckande*. I en artikel i tidningen Skogen med rubriken: *Kan hyggen vara annat än fula?* framför däremot professor Lars Kardell följande hypotes om kritiken mot hyggen: *Den kritik som riktas mot hyggen är endast till ringa del att söka i utseendemässiga faktorer. Till större delen är den styrd av andra värderingar, där hygget uppfattas som ett utslag av dålig hushållning med skogskapitalet. Om denna hypotes är riktig, kan vi knappast lösa debatten om kalhyggena genom att ge dem en tilltalande form.*

Ny skogsvårdslag – och kritik av denna

År 1978 presenteras en ny skogsutredning som föreslog kraftig ökad skogsproduktion genom bland annat omfattande gödning, dikning och användande av främmande trädslag. Samtidigt föreslog den en ny skogsvårdslag. Naturskyddsföreningen var mycket kritisk till utredningen och menade att man inte beaktat flora- och faunavårdaspekter i tillräcklig grad. Man uppvalde jordbruksutskottet och protesterade mot kalavverkning, som inte borde få vara den enda avverkningsmetoden.

I den nya skogsvårdslag som trädde i kraft vid ingången av 1980 fick för första gången naturhänsyn en egen skrivning i och med paragraf 21. Naturvårdsintressena kritiserade omgående den nya lagen och framhöll att en markägare kunde bryta mot dess föreskrifter om naturhänsyn utan rättslig påföljd. I ett yttrande till Skogsstyrelsen ville Naturskyddsföreningen att lagstiftningen skulle bli tydligare och ansåg att man *överlåter för mycket åt markägaren att själv avgöra hur mycket naturvårdshänsyn som skall visas*.

I en vetenskaplig studie i början av 1980-talet, gjord av jägmästaren Katarina Eckerberg på Skogshögskolan, analyserades kvaliteten på naturhänsynen enligt paragraf 21. Den visade att mest naturhänsyn togs där det fanns minst ekonomiska incitament

för att avverka, det vill säga på hållmarker, bergsbranter och myrar. På 46 procent av de studerade områdena togs ingen hänsyn alls. Mer utbildning, bättre traktplanering och mer naturvårdsspecialister inom skogsbruket föreslogs som åtgärder för att förbättra kvaliteten. Hennes resultat skapade en omfattande debatt och Naturskyddsföreningen hänvisade ofta till de påvisade bristerna.

I en insändare i tidningen Skogen, menade f.d. byråchefen på Skogsstyrelsen, Börje Häggström, att Eckerberg tolkat skogsvårdslagen efter sin egen subjektiva uppfattning. Han ifrågasatte också naturvårdsnynan med att lämna död ved och framhöll att 2,2 procent av landets virkesförråd bestod av död ved. Det menade han, innebar att *insekter och svampar inte torde lida brist på torrskog och att naturvårdseffekterna är tvivelaktiga och synes icke stå i rimlig proportion till de förluster som vållas skogsbruket.*

Rödlistade arter

Kunskapen om att vissa djur- och växtarter drabbades negativt av hyggeskogsbruket ökade successivt i forskarvärlden under 1970-talet och i början av 1980-talet. Skogsstyrelsen började sin utgivning av olika handböcker i fauna- och floravård genom boken *Faunavård i skogsbruket* som kom 1979. Arbetet med att sammanställa listor över hotade arter och samla in lokaler för dessa formaliserades 1984, då *Databanken för hotade arter* skapades. Från början av 1980-talet och under hela den studerade tidsperioden blev Databankens rödlistor en mycket viktig drivkraft för utvecklingen av hyggeshänsynen – men också ett verktyg för att kritisera skogsbruket.

Det är uppenbart att de olika parterna inte förstod varandra eller aldrig möttes i en konstruktiv diskussion vid den här tiden, 1970- och 1980-talen. Skogsbrukets företrädare kände sig direkt sårade av den hårda kritiken. Man såg sig ju som några slags den nya tidens framgångsmän som omvandlade gamla glesa skogar till snabbväxande täta planteringar.

År 1985 startade Naturskyddsföreningen

en stor skogskampanj och uppvalde regeringen med begäran om en ny skogslagstiftning. Samtidigt gav man ut boken ”Levande Skog” som blev mycket kritiserad i tidningen Skogen för att vara onyanserad. Skogsstyrelsens generaldirektör Björn Hägglund gav sig in i debatten och uppmanade skogsbruket att ändra attityd. Han menade att man haft en bristande förmåga att föra en konstruktiv debatt med naturvårdsintressenterna.

– *Vi kräver att naturvården skall lyssna på skogsbruket... Men då måste vi faktiskt lyssna på dem.*

Insikten om att många arter krävde hänsyn och farhågor om politiska restriktioner fick skogsbruket att i slutet av 1980-talet ta fram egna naturvårdsinstruktioner och utbilda personal i naturhänsyn. Bolaget Iggesund skrev till exempel att alla torrakor och högstubbar skulle lämnas och om sådana inte fanns skulle minst ett grovt, levande träd per 3 hektar lämnas.

Naturskyddsföreningen var dock föga imponerad och svarade att *bolagens naturvårdsbroschyrer är påkostade, men verkar mer vara avsedda som skyltfönster utåt än som användbara handledningar för den egna personalen.*

Rikare Skog

I en längre intervju med Björn Hägglund 1985 i Naturskyddsföreningens tidning *Sveriges Natur*, påtalade denne att det fanns en inbyggd motsättning mellan skogsbruk och naturvård. Detta var något som tidigare till stor del hade förnekats av skogsbruket. Han pratade vidare om vikten av att utbilda personal i naturvårdsfrågor.

I slutet på 1980-talet fanns det ett politiskt tryck för ökade naturvårdsambitioner och skogsvårdsorganisationen påbörjade 1989 en mycket omfattande utbildningskampanj under namnet ”Rikare Skog”. Boken med samma namn recenserades i *Sveriges Natur* under rubriken *Bättre sent än aldrig* och recensenten påtalade att *det är tio år sedan paragraf 21 kom till – men att det är först nu som läroboken kommer.*

Forskningsstiftelsen Skogsarbeten bör-

Hyggerna i norra Sverige var på 1970-talet ofta flera hundra hektar stora och så gott som undantagslöst helt kala. Foto: SCA.

jade arbeta med naturvårdsfrågor i slutet på 1980-talet, gav ut en handbok och arrangerade kurser i naturhänsyn. Man framhöll att bra avverkningsplanering, tydlig ansvarsfördelning och god biologisk kunskap var nyckelfaktorer för bra naturhänsyn.

En ny skogspolitik

En skogspolitisk utredning tillsattes 1990 och kom med sitt betänkande två år senare. Nu föreslogs omfattande förändringar i skogspolitiken och skogsvårdslagstiftningen. Riksdagen hade redan 1991 antagit ett övergripande mål om att *”Den biologiska mångfalden och genetiska variationen skall säkerställas. Växt- och djursamhällen bevaras så att i landet naturligt förekommande växt- och djurarter ges förutsättningar att fortleva under naturliga betingelser i livskraftiga bestånd”*. Inför beslutet om en ny skogsvårdslag föreslog Naturskyddsföreningen att det skulle bli skärpta och biologiskt mera funktionella hänsynsregler samt att det skulle finnas naturvårdsregler med straffansvar.

En ny skogsvårdslag började gälla 1994 och i denna jämställdes produktions- och miljömålet. Mycket av detaljregleringarna om virkesproduktion togs bort. Föreskrifterna till naturvårdsparagrafen inriktades tydligt på att bevara växter och djur. Däremot försvann paragraferna om estetisk hänsyn.

Den nya lagstiftningen innebar att naturhänsyn skulle tillämpas på alla avverkningar. Ganska snart kom kritik från skogsbrukshåll mot detta. Istället föreslog man att naturvårdsåtgärderna skulle koncentreras till vissa områden medan man på andra skulle bedriva ett intensivt plantageskogbruk. Skogsstyrelsens ekologer menade däremot att i Sverige är det en bättre modell att kombinera skogsbruk och naturvård på all skogsmark och i alla bestånd, samt att komplettera detta med en del reservat.

Reservat eller hänsyn

När medvetenheten kom om att kalhyggen hade negativ inverkan på en mängd växter och djur diskuterades olika tänkbara strategier för att motverka en artutarmning:

1. Att avsätta stora arealer reservat utan skogsbruk.
2. Att i stor omfattning övergå till hyggesfritt skogsbruk.
3. Att ta naturhänsyn vid avverkning.

ÄVEN HÄR GICK BJÖRN HÄGGLUND IN i debatten och menade att hyggeshänsyn borde vara huvudspåret: *Vi skall anpassa skogsbruket, inte frysa det över stora arealer. Hänsyn till naturvård och friluftsliv kostar inte särskilt mycket. Vad som kostar är att helt avstå från skogsbruk.*

Även SNF:s ordförande, Per Wramner, framhöll den stora betydelsen av hyggeshänsyn, och menade att reservat bara kommer att kunna omfatta *bråkdelar av skogsarealen*.

Inför beslutet 1993 om en ny skogspolitik, gjorde en arbetsgrupp, tillsatt av den skogspolitiska kommittén, en utredning av reservatsbehovet. Denna utgick från målet att bevara den biologiska mångfalden och utifrån den omfattning på hänsyn som tillämpades då. Gruppen kom fram till att cirka 15 procent av den produktiva skogsmarksarealen nedanför fjällskogen skulle behöva avsättas som reservat. Detta förslag, som skulle ha kostat statskassan ofantliga summor förkastades. Istället beslutade riksdagen om en ny skogsvårdslag där miljö- och produktionsintressena jämställdes. Skogsstyrelsen preciserade sedan mer omfattande hänsynsregler i föreskrifterna till lagen i den nya paragraf 30, som ersatte den tidigare paragraf 21.

Kalhyggesfritt papper

Miljörelsen ansåg att de förändringar som hade skett inom skogsbruket på 1980-talet var för små och sökte därför stöd hos utländska köpare av svenska skogsprodukter för krav på ökad naturhänsyn. Miljöorganisationen FURA (Fjällnära Urskogars RäddningsAktion) uppmanade till bojkott av produkter som tillverkats av företag som själva avverkade, eller köpte virke från fjällnära skogar. I ett brev till de utländska kunderna skrev man att bojkotthotet kommer att upphävas först sedan bolagen lovat att inte längre avverka i fjällnära skog.

Bojkotthotet ledde till att bolagen stoppade sina avverkningar i de fjällnära skogarna. I en ledare i Skogen ställdes frågor om vilken *smittorisk beslutet att ge efter för bojkotthotet innebär*.

År 1993 kom sedan tyska Greenpeace med krav på ”kalhyggesfritt papper” och fick med sig bland annat Axel Springer Verlag och tre andra stora papperskunder i Tyskland på detta krav, framfört vid en välbesökt presskonferens i Hamburg. De efterföljande diskussionerna mellan skogsföretagen och de tyska pappersköparna ledde till att dessa till slut backade på kravet om kalhyggesfritt skogsbruk *förutsatt att skogens mångfald av djur och växter inte påverkas*.

Påtryckningarna från utländska kunder ansågs som mycket framgångsrika av miljöorganisationerna. Naturskyddsföreningen menade 1994 att *även om resultaten är blygsamma har det hänt mer sedan 1991 än efter år av inhemska diskussioner dessförinnan*.

Man hade också fått stor uppmärksamhet under FN:s stora konferens om miljö och utveckling i Rio de Janeiro 1992, där man varnat för den svenska skogsbruksmodellen som man menade omvandlade den svenska skogen till plantager och utrotade växt- och djurarter. Detta utspel fick till och med den svenske kungen, som var på plats i Rio att uttala sig: *Vad menar SNF? Detta låter fullständigt vansinnigt. Svenskt skogsbruk är outstanding*.

Flera samverkande faktorer i början på 90-talet innebar att naturhänsynen verkligen fick ett genombrott.

1. Kampanjen ”Rikare skog” som utbildade omkring 100 000 personer mellan 1989 och 1993.
2. Kraven från utländska kunder om ökad hänsyn till skogarnas biologiska mångfald.
3. Den nya skogsvårdslagen 1994 som jämställde produktions- och miljömålet.
4. Allmänt ökad medvetenhet om begreppet biologisk mångfald.
5. Nya nationella avverkningsberäkningar och möjligheter att öka importen av virke

från de baltiska länderna och Ryssland. Det innebar att skogsnäringen inte längre såg någon djup ”virkessvacka” framför sig – utan istället närmast ett ”virkesberg”.

Internationell skogscertifiering

Kraven på ökad naturhänsyn från utländska köpare av skogsprodukter lade grunden för den internationella skogscertifiering som började utvecklas på 1990-talet. År 1993 bildades en arbetsgrupp för att ta fram en svensk FSC-standard. Två år senare presenterade WWF och Naturskyddsföreningen ett utkast till en sådan. En brett sammansatt FSC-arbetsgrupp bildades 1996 med representanter från olika privata skogsägare, skogsbolag, träförädlingsindustrin, fackförbund, samer och olika miljöorganisationer. Den presenterade ett förslag till svensk FSC-standard år 1997 och fick Naturskyddsföreningens representant att uttala: *Visst har vi fått kompromissa i vissa frågor, men vi har ändå fått mer än vad vi har gett*.

EN AV DE VIKTIGASTE FRAMGÅNGARNA för miljöorganisationerna med den nya FSC-standarderna var att den innebar mer omfattande naturhänsyn än tidigare. Nu krävdes att i genomsnitt minst 10 träd per hektar samt alla grova och gamla träd, oavsett antal, alltid skulle lämnas i samband med avverkning. Vidare att högstubbbar skulle skapas och all död ved lämnas.

Skogsägarrörelsen hoppade av FSC-processen 1997 då man tyckte att kraven blev för höga och man anklagade FSC för att vara anpassat till tropiska förhållanden och inte passa i Norden. Man bildade istället det konkurrerande miljömärkningssystemet PEFC tillsammans med det övriga privatskogsbruket i Europa.

Naturskyddsföreningen började tidigt granska hyggen hos certifierade markägare. Framförallt var man kritisk till att de fältkontroller som gjordes vid revisionerna var få. En mer omfattande uppföljning som genomfördes av både WWF och Naturskyddsföreningen visade bland annat på brister vad det gällde att lämna död ved och naturvärdesträd. WWF

menade dock att FSC-certifieringen trots allt inneburit betydande förändringar jämfört med tidigare.

Redan 2001 kom kritik från Anders Dehlin, medlem i Naturskyddsföreningen, om att medlemskapet i FSC bakband föreningen: *Om skogen har gjort en liten vinst på FSC så har vi i SNF gjort en stor förlust. Ett vapen har vridits ur våra händer. Eftersom föreningen stödjer FSC kan man inte gå ut och kritisera de FSC-märkta skogsägarna öppet längre.*

I den fortsatta utvecklingen av den svenska FSC-standarden fick miljöorganisationerna ett stort inflytande genom att det var de som initierat den. Skogsstyrelsen som under 1980- och början av 1990-talet hade spelat en avgörande roll för utvecklingen av naturhänsynen, förlorade denna roll genom att man inte var en part i utvecklingen av de olika certifieringsstandarderna.

Analysen av debatten under de här åren visar att det fanns flera drivkrafter bakom dagens hyggshänsyn. De listor över rödlistade arter som började sammanställas var en nyckelfaktor tillsammans med kundkraven från främst tyska köpare av skogsprodukter. Bidragande var också skogsbrukets oro för eventuella, politiskt motiverade, restriktioner av bruket av de svenska skogarna.

Gallra för framtiden!

Kunskap, både ny och gammal, är viktig för att skogen ska utvecklas och även långsiktigt bli ekologiskt och ekonomiskt hållbar.

*Vi bidrar med vårt kunnande –
och du med ditt!*

Sydved

Allt bygger på förtroende.

Tel. 01046-38000 · www.sydved.se